

Cardientschas sen tschearts gis

Autor(en): **[s.n.]**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **43 (1929)**

PDF erstellt am: **08.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-199795>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

la siir en gi cun fender lena anavos agl tgea a fa ena tala plaja, ch'el sto murir.

Cun quei ch'igl santieri e liensch davos la vischnanca, stol il bov trer or el il gi dalla saterrada agn santieri.

2.

Oters raquintan, ch'igl bov vegi getg, igl patrun rumpi ena tgomba igl gi suainter Nadal. Per ca quei savundi betg, statel igl patrun que gi agl litg. Qua va ena mir sur la litgiera vei (giodapes igl litg). Igl nos um tira culla tgomba sela mir, mazz' ella, mo vean giau sela litgiera a rumpa la tgomba.

3.

A Donath leva en pur ear betga crer quella fabla a termetta la notg da Nadal igl seas famegl an uegl. Da measanotg leava tut la biestga sei, mo nigns dils limaris gin enzatge.

4.

Da Nadal notg schevin ear, ca la giuvantschela Maria nas agn baselg' enturn igl altar.

5.

Tgi ca nescha la notg da Nadal, enturn las 12, veza tgiensch spirts.

Dumengia da groma.

Que gi era davigl ain tut las tgeas en gi da feasta sco en gi da nozzas. — La sonda gnevla «la Christina digl vinars» sela Muntogna cun metgas, ch'in cumprav' allura per maglear tier la groma. Mintga famiglia veva que gi castognas a groma tier la marena. Suainter miezgi ner la sera gnevla la giuventegn' ansemel an ena stiva a maglieva groma, fascheva lur giois a saltava ear suainter ena geia ner me ena suna. Savens devigl en ball suainter regla. (Sela groma prendeva tut igl vinars.)

Cardientschas sen tschearts gis

1. Tgi ca leava il gi da Daniev mervegl, po lavar tut igl onn levameing mervegl.

Cur in levava predevin ena spela a catschava quella alla bibla. Agn que lia, noc' ella steva, ligen il spruch, a quel dueva valer per tut igl onn.

2. *Proverbis sur ils mains a l'ora.*

- a) Sch'igl Favrer na favregia ad igl Marz na marzegia, scha hal igl Avrigl da trer la curegia.
- b) Marz: Tgea fier, vainter brunz e cuva d'or.
- c) Sch'igl sbischa (neva) da S. Giasep, dat igl anc trainta nevs.
- d) Sch'igl dat la bischa da Pastgas, datla tocca Tschuntgesmas.
- e) Il zercladur po dar a prender.
- f) L'ora ch'è, cur ils Orions van aint, dura tochen i vignan anor.

(NB. Davigl devin da crer als unfants, ch'ils Orions fussen umens, ca passassen agn per la vallada a turnassan agn sis eandas.)

- g) Schigl plova da S. Freana, scheala la fava.
- h) Da S. Baltarmia
El i raschdiv strusch carschia,
Da Caland Settember,
Tgi vut raschdiv po prender.
- i) Stelas da Nadal, candelas da Pastgas.
- k) D'Anzainza han ils purs bugient beall' ora.
- l) Calanda Marza, gi a notg sa sparza.
- m) Calanda Magia setga
Earva sen mintga tschetga,
Calanda Magia bletscha,
Mintga cresch ca setga.

Oters proverbis sur l'ora.

- 1. Cotschen la daman,
La plievgia sentaman,
Cotschen la sera,
Sulegl sella mesa.
- 2a. Plova, plova plievgia,
Ei plova toca gievgia,
Igl giavel va an carotscha
A smanezza tut la lozza.
- 2b. Plova, plova plievgia
Plova troca gievgia,
Vendergis setiri si,
Sonda venigl bi
A Dumeng' anc blear ple bi.

3. Fritgeivla la tiara, noc' igl favugn s'envearna.

4. Sch'igl favrer non favregia ad igl marz non marzegia, scha ha g'avregl a matg da trér la curegia.

5. Calanda matga setga

Earva sen mintga tschetga,

Calanda matga bletscha

Sin mintga bot ca setga.

6. Cur ca las guolps fan canera la sera, veanigl por' ora.

7. Ear sch'igl tgavrer olt beschla la sera, veagnigl por' ora.

8. Avant measa stat vurdaign anaint, suainter anor.

9. Cur ch'ils nivels van anaint, beal ora.

10. Mistelas alvas, por' ora.

11. Cur ca las padealas arden ad igl fa grand fem, por' ora.

Otras enzennas da por' ora:

a) la tschiera da Patzen;

b) la tschiera da Parpan;

c) la canera dils corvs datier della gliat;

d) utscheals da por' ora (crivels);

e) tschischeias;

f) carmuns;

g) cur c'igl fagn va cu'gl vent an travugls (turnichels); quei e egna dallas migleras enzennas, sen la quala ils purs salaschen il ple sir;

h) la tschiera da Niemet;

i) la tschiera da Tgavugl;

k) la tschiera digl Piz la Tschera;

12. La tearza avriglanca porta gis, curanta.

13. Cler nadal notg, cler ain clavo.

14. Cur ch'igl giat salava me toccan setier l'ureglia, veani por' ora, cur ch'el po sur l'ureglia aint, beala.

15. Schi plova betga dat anzainzas, veani blear nizuns.

16. Schi plova da Tschever ner, datigl blear tgonaf.

Nivels da tschigrun portan bun' ora.

Cur il fulegn arda ved las padealas, veanigl a plover.

Cur ils tetgs daguttan la dumengia daman, plovigl tutt' eanda.

Cur las tschieras van per las vals enturn, statigl por' ora.

Cur la veia da S. Giachen e fetg stelida, e quei enzenna da por' ora.

An Schons vardin avant measa stad encunter la val Niemet (Val Emmet). Scha la tschiera vean ora giò da quella val, datigl por' ora. Suainter measa stad vardin sella tschiera da Parpan.

Digl Bevregn:

Igl Piz Bevregn ha sei tgapi,
Fiera la folsch e tgapp' ig rasti.
Cur igl tuna avanca plover,
Tgaligl avanca sa mover.

Ple davigl ad anc ussa fan ils purs betga bugent midada la meseanda. Igl detti disfurluna agl muvel. La madema cardienscha hani sur igl cargear d'alp.

Sur crappa

Avant onns duev' easser segl «Plan da Crusch» sper Mathon en crap cun sei ena crusch, mo nign sa, tge quella crusch haveva da muntar.

Agl «Bual» da Mathon stat il crap da l'ond' Onna. Quei e en terment crap, ca ha la furma d'ena tgea. Ils unfants navan anc avant pocs onns liaint a far lur giois.

Sur «Vargistagn» e en tschainghel, ch'in numna il Tschainghel dallas «Zuélas». El ha duas ner tres strivlas alvas sco zuélas.

Empo plenansei e il Tschainghel dallas «tgapealas». Sch' in fieri sur que grepp giâu ena tgapeala viglia, survegnin ena nova.

Sen ena muschna crappa sper Mathon mena datigl nev sen en pintg spazzi. Là de easser satero en stgazzi.

Avant ple ca tschient onns de ena buaba da Donath easser sasida sper ena muschna ner sen quella a fatg tarmagls. Cunenea ha ella gia segl scusal ena terglischur. Si mamma vean an que mument a vesa la terglischur. Ella siglianta egl giò digl scusal. La gliet carteva, ca quei avessi do spir muneda d'or, tochen ellas fissan stadas a tgea.

Sur Reschen sper Ziran stattan las ruegnas d'en casti (Hasenstein) numno «la Tur». Enea nava en buab ad encurir gizis enturn quella miraglia. Cunenea vez' el agl casti vigl ena dunna tut an alv. Quella dat d'entellir ad el da vegnir agl casti. Mo igl buab tema a fui — Sco i gin, de era agn quella tur easser en stgazzi.

Igl madem raquintin dallas ruegnas da Fardün. — Giau alla val sut las ruegnas de easser en esch da fier, ca magna sei agl casti.

Noca la baselgia da «Casti» agn Schons stat, de easser sto ple davigl en casti. Sut igl santieri en anc ussa arvielts. La baselgia stat sen en tschainghel. Scha egn ha mal ils daints, gini ad el, ca el degi ir giò Casti ad ir tres pas anavos dalla baselgia, allura tgalel il mal.

Sur Vargistagn segl Bot da «Cresta» de easser sto en casti.

A Mathon de easser sto ena clostra. Anc oz vez' in ved ena tgea ena part d'en mir vigl, ferm ad ena eschadira taglieda orda crap. An quella e sensum tagliaa aint en cor cun ena crusch. La tgea e renovada ils 1550.

Plantas

Sur Mathon steva avant ca. 30—40 onns anc ena planta (pegn) granda, olta, cun roma lunga a spessa, igl «Pegn da sust». Liensch enturn cattavin betga ena planta schi grandiusa. Quei saveva plover gis or, igl plaz sut la planta restava setg. Qua steva a sust igl purtgér cun la si muntanera. Dus infams sturnels en is a tagliaa giau la planta, sainza ch'enzatgi setgi.

Sur Vargistagn era ena planta, sella quala las streias tenevan cussegl. — Ena daman d'Avust nava en pur cugl seas targliun a culm schon avanca far gis. Qua veza el ena streia segl pegn, la quala rum-pa giau groblas. El va anavant. L'otra daman passa el la madema veia cun en oter a gi a quel: «Jerendaman, cur sunt passo qua, erla selà la mi cusregna a rumpeva giau groblas.» Qua odin els giò digl pegn: «Mo gliez sunti anc oz, ti taunschent vainterpiertga!»

Giò Donath e an en curtgegnet en tscharscher. Quel e gnia emplanto avant varga 80 onns. Igl um, ca ha fatg quella lavur, ha getg agl figlet digl possesur: «Tei vivas schi gi sco que pumer verdegia!»

Igl figlet e anc oz viv a varda mintgon segl pumer, ca ha verdegea arcussa onn per onn.

Glimaris

Dallas mistelas a dils carmuns raquentin:

Cur las mistelas sa mussan, datigl por' ora.

Da stad numnin las mistelas carmuns. Dils carmuns gini igl madem.

Sch'in veza en carmun a schivla, vignan nanavant entier muvels da quellas bestgias. Tgi ch'e d'enturn, de fierer ad els en toc da seas vastgia, schiglio vean el sez magliaia sei dals carmuns.

Avant blears onns tgiravan buabs a buabas la biestga se Fegias sur Mathon. Cunenea vezin els vegnir ord en mir en carmun. Els schivlan. An en mument vignan nanavant roschas. Els fuin. Mo ena buaba sa da tant, da fierer il seas tschop allas bestgias. Quel vean rusagliaia an milli tocs, mo ils pasturets en mitscheas.

Enqualgea vignan ils carmuns als tschalers a fan don. Lura ardan ils possesurs calzers veders (vigls). Ils carmuns van allura davent.

Las *vatgas da Nos Segner* tgattin sellas pastiras agn buatschas. Quellas denin betga mazzar, per quei ch'igl en da Nos Segner.

Bau-bau numnin glimarietts, ch'en enqualgea sen pan ferm ner misch.

Utscheals da nev: (Weisse Bachstelze, Bergfink) Cur ils utscheals da nev vignan enturn la biestga sella pastira, datigl nev.

Igl petgagutas: (Schnellkäfer) La gianira prenda igl petgagutas aintaman, tranter dus dets, ascheia, ch'igl tgea pezza or. Lura tignin il tgea sen l'ungla digl polasch da l'oter man a laschan pitgear quels cugl seas tgea sell 'ungla.

Igl tgavrér olt: (Eine der Eulenarten) Cur in oda il tgavrér olt, denin betga stortscher or el, schiglio vigni el natier a sgrefli sei la fatscha.

Cur igl «puhu» fa canéra, datigl por' ora.

Las zearps: La zearp giuntg' or il carstgan, a tgi ca fa nut ad ella, lasch' ella ir.

Tgi ca mazza zearps veza anc ple blearas.

Mintga zulom ha la si zearp.

Cur las zearps sa mussan, datigl midada dall' ora.

En um ha via enea alla «Rusna la pignola» (gold sper Mathon) ena zearp alva cun dus pes ad ena cresta cotschna. El veva tochen quella mazzo tut las zearps, ch'el veva via, mo quella ha el temia ad e fugia.

Ilis vigls da Mathon raquintavan l'istorgia dalla «Mina».

Alla tgea digl Tieni Durisch (oz digl Jacob Frigg) vivea ena famiglia, um a duna ad unfants. Ilis gianiturs navan segl funs a schavan la gianira a tgea. Pér da miezgi lujevin als unfants ena ena scadeala latg a pan. Mintga sera, culs geniturs gnevan a tgea, raquintavla la gianira, ca la Mina segi stada a marando cun els. Ilis gianiturs han allura gia marveglias, tgi ca quei segi ad en stos en gi a tgea a vurdar. Culs unfants han samess davo la mesa, e cunenea vagnia ena zearp ain dad esch a veiasei a bavia latg ord'la scadealla cu'ls unfants. Cu la leva prender megna blear, targievin ilis unfants ad ella culs tschaduns gio pigl tgea a schevan: «Uss' has avunda Mina, ussa tgala.» Cu'gl latg era fito, navla la zearp puspe.

Oters gin, ca la zearp segi anc vegnida en gi a scho dar en toc ôr alla scadealla a suainter vegin betga via ple ella.

— — —
Alla limaja gin ilis unfants: Schneec, schneec, tgatscha cornas!

Dall' ora

Igl artg da plievgia vegi da muntar, ch'igl mund vommi betga sut ple cun ava, mo cun fia.

Digl tunar: Cur igl tuna, schevan ilis vigls, ch'in stotgi serrar las faneastras. — Durant ch' gl tuni, lastgin betg ir cun folschs segl funs, pertge ch'igl tgametg vigni tratg da quellas.

— — —
A Lohn e avant onns do giò da tschiel en crap an ena tgea a tras ilis palanschias tochen gion tschalér. Là hani cato el a tenia sei el blear onns. La gliat scheva, ch'igl segi do giau igl tun.

Dalla tschiera gini:

Tschiera, tschiera,
Va se la Val d'Era,
Va se Curtginatsch
A beva tut igl latg.

Neblas ca van se per las plancas a se per las vals numnin «tga-vals». Nivels pigns sgarsos per igl firmament enturn numnin «nivels da tschigrun».

La tschiera greva ha igl num «brenta».

Ils buabs sella pastira tgiastran la tschiera. Els tgatschan dus festes l'egn vetier l'oter alla teara. En buab tigna quels dus festes ensemel a dus oters tgatschan en tearz fest tranter ils dus oters a tiran quel vei a nà sco ena resgia. Lura gini quella riema là sura. Ascheia vutin els scatschar la tschiera.

Avas

Sels culms (pros da culm) da Mathon en dus lais pintgs. Egn e cler sco gl' argent, l'oter ena granda palé cun ava martscha. Gl' emprem ha num «Libî» (lai bial), l'oter «Limartsch». Tgi ca vommi vei agl Limartsch, vigni tratg giaudaint a vigni or alla turvasch da Fardün. Igl raquintan en' istorgia da que lai: Enea avant blear onns nava ena dunna en beal gi d'Avust sper igl Limartsch vei culla manadira ad igl targliun. Igl era tgold a massas mustgas. La biestga ha antschiè ad isar ad e saglida vei agl Limartsch. Là ela fundada. La dunna veva mess las clafs segl targliun, a quellas en vagnidas or alla turvasch da Fardün.

Sen l'alp Anna-Rosa sche agl pe digl Piz Calandari il lai Calandari. Da que lai raquintin, ca el fundi da tains an tains. In veza betga a currant ni aint ni or ava. Cu l'ava funda, datigl ena ramur, sco sch'igl tunas, ad in oda quella tochen vei als pros da culm da Vargistagn.

Ear schevin ils vigls, ca tgi ca stetti sper que lai a sa durmainti là, vigni tratg aintagiau agl lai.

Sella pastira da Vargistagn e ena funtana, la «funtana dils mort». En um de enea ver bavia da quell' ava ad esser mort segl post. Nign beva da quell' ava.

Ena funtana sumiglianta e era a Mathon.

Sur las aclas da «Larasch» (Mathon) e an ena palê ena funtana cotschna. Enea era en um malsan sella Muntogna. Igl docter

ha cunseglea ad el dad ir sei a far bogn agn quell' ava. Igl um ha fatg egl ad e stgampo (guaria).

Sensum la veia digl «Verlora Loch» vezin visavi agl tschainghel ena cruschetta sper en pignol. Gl' e betga cunaschaint, tge muntada quella crusch ha.

Getgas

L'alp Annarosa.

L'alp Annarosa oda ussa alla Muntogna da Schons. Quell' alp tira vei an ena stad ca. 100—120 vatgas, 300 biestgs setgs a varga 700 nursas. — Avant blears onns udeva l'alp a duas soras, Anna a Rosa. Ellas possedevan ear la Val di Lei. Suainter han ellas schinchigiea l'alp Annarosa alla Muntogna. (Po easser ear vendia.) Da l'alp Annarosa raquintin:

Avant blar onns era la latgereia lisei anc verda. Las vatgas a tgoras devan antras quegl tant latg, ch'igl savevan strusch, tge far cun el. Las duas soras stuevan mulscher vatgas a tgoras perfin da miezgi. En gi en ellas idas sen visita a turnadas pér la sera, han antras quei betga savia mulscher da miezgi. Cur ellas en turnadas, veva l'earva catscho tant latg alla limareglia, ca ils glivers eran schluppos. Da quei eran ellas tant iritadas, ch'igl han smaladia l'earva. La latgareia e lura sen quei setgeada, a vatgas a tgoras han mena do ple blear latg.

Las streias segl Plan da Mulagn.

Igl lia prinzipal da radunanza a feasta dallas streias erel igl «Plan da Mulagn» sei als pros da culm da Mathon. Quegl e en grand plan. Enturn igl plan e botta, ca veza or sco bancs. Agl plan saltavin las streias suainter geias. Cu'gl eran stanclas, sesevin giau sels bots a pusavan. Ear tenevin qua cunsegl. — Perfin or da Lian (Lugano) vegnevin las streias tochen Mulagn. Cur quels da Mathon naven aint a fiera gl'atun, raquintavin ellas ad als purs, ch'igl segien stadas orase Mulagn. Ellas savevan descriver il lia exactameng.

«En pur da Vargistagn vean envido aint ena fiera d'atun tier ena femna da Lian. Quella servescha sei el starmentus bagn. Cugi pur ha maglea a bavia avunda, empearel la femna, pertge ch'ella fetschi schi bien cun el. La dunna raquinta: «Ta ragordas betga,

ca ti has questa stad passada enea, cur ti es passo cugl targliun ainta se pigl culm, via ena torta alla veia, a ca ti has pria sei ella a fiers ainta gio la val?» Igl pur: «Bagn gl'ez.» La dunna: «Bagn ca ti has fatg. Scha ti navas sur or, gnevas fiers tei alla menadira giau alla val. Quella torta eri jau. Tei has spindro me. *Ma sì che mi son stria, ma minga barlottina.*»

Las streias da Donath.

Las streias duevan enqualgea ear vegnir ensemel gio Donath an en clavo. En um e passo ena notg sper que clavo vei ad ha via ainlà cazola. El ha merveglias a va vei a varda aint. Scha vezel ainlà las streias ca soltan, quegl chi pon suainter ena flotta «Strichmusik». Las blearas hal encunaschia, mo me (mai) getg or, tgi ch'igl segi sto.

Las streias sper gl' ual d'Artschains.

En tearz lia, noca las streias gnevan ansemel, eral igl gold davains Lohn, tras igl qual gl' ual d'Artschains cura giau. Qua duevin las streias ver vido cazolas sels pegns a devan easser selà a filar.

Las streias da Rania.

Alla Viamala vesevin ear strign. En Heinzaberger e vegnia ena notg tra la Viamala, per ir ainta Donath tier paraints. Cul vean ainta «Rania», scha vezel sei all' aria sur la veia enzatge, ca sa mova. «Mo tgi sa, tge quegl pudess easser?» gil el tier sasez, sainza temer enzatge. El va anavant, a quegl sa lascha giau alla chinetta. «Wer da,» clomel, a va vei. «Wender hei?» ripundigl cun vusch gita a fegna. Igl era duas streias. Ad el va ena schnavur tras a tras, ad el curra, ca'l sa nuta sco, trochen ainta Donath. La veanel agn stiva sblich sco la mort a sa strusch bagliafar.

La streia da Carsti.

En giuven da Mathon veva ena spusa gio Casti. La permavera, ena sera, avanc' entschever ad arar, val giau, per ir a tarmagl tier la matta. La mamma dalla spusa era gnida sesur, ch'el arass l'oter gi se «Palis». Nand ainda zulér odel, ca la viglia gi encunter la feglia? «Daman earel igl teas spus orase Palis. Jau sa fetsch d'ena mir a vont orasei agl sultg. Scha vint da tschappar sei a manglear gl' ampren fav, ch'el fiera giauadaint, scha degl betga dar sei gnanc egn.» Cugl giuven oda quegl, turnal el anorasei, sainz' ir ain

stiva. L'oter gi, cul eara, «richtig» ela la mir agl sultg. El vean da mazzar la mir. Anc que gi venigl orase da Casti las novas, ch'igl segi là bara.

La streia da Pazen.

En' otra streia viveva orase Patzen. Mintga sera, cuagl vegneva stgir, stuevla calar cu la lavur a vegneva tut an en anguscha. Ella termeva, ca 'la vegness megna tard segi plaz da radunanza.

La streia da Lohn.

Umens da Lohn vevan via, cur els naven sut la vischnanca giâu, per ir a fiera, ena dunna cunaschainta. Or davains Thusan entopin els la madema dunna, ca vean anaint. Quei duev' er easser egna, ca saveva strign.

Duas vatgas an ena cadagna.

En pur ha cato en gi, cul e ia an' uegl, duas vatgas an ena cadagna. El ha pria a taglea en' ureglia a quella, ca sudeva betg' aint. Segl mument ela stada libra, a segn gl' esch steva ena dunna cunaschainta cun liea sei las ureglias.

La streia segl pegn.

Ena streia era sen en pegn a sunava culla geija: «Sco gl' e gniascha vagl!»

La streia alla rusna 'la clav.

Ena streia era alla rusna d'ena clav a scheva: «Grisch blau, grisch blau.»

La madretscha agl unfiern.

En pover putgant era rivo tochen agl unfiern. Qua eran blearas vanans cun stermentus fias sut. El stueva vurdar, ch'ils fias stizzassen betg. Orda marveglias val vei a olza sei gl' uvierchel d'ena vanan. Tge vezel ainlà? La si madretscha, ch'era schon morta dagi. La povretta stueva barsar alla calira e rujeva el, ch'el degi empro schar vegnir or ella. Mo el gi: «Na, na tei me ste anc empo, ti es stada tribla avunda.»

La streia da Vargistagn.

Avant blears onns vivevan ve Vargistagn en um ad ena dunna. Els vevan betg' unfants a gnevan perquei schliet paregna. En beal gi d'atun erin gio Prada a cargevan mêas (garnezia). Gl' e betg' ia

gi, ch' igl han entschiet a sabastgear starmentus. Cunenea vala la dunna davenda la lavur ad or agl gold. An en mument venigl ain digl gold ena tarmenta gulp, aint ad agl êr encunter gl' um, saglia vei allas tgombas a mord' ansemel ellas sgarschlevlameng. Igl poveret sa nuta sa dustar a sto schar fugir la gulp. El fita da cargear, sainza ca la dunna vean d'enturn. Allora val ansei a marena. Lisei tgattel la si dunna, ca ha schon luiea la marena. Els bagliafan gnanc en pled. Mo cur els sean davò la mesa, l'egn visavi l'oter, vezel igl um; ca la si dunna ha lana cotschna ais daints. «Aha, ussa seia, noca sun l'andervei cun te,» tratgel tier sazez. El veva aint caltschols cotschens.

La streia da Farden.

Ena dunna da Farden era en gi ved' igl tesser. Igl nava famos. — Qua passa ena femna cunaschainta se per veia a veza tissand ella. «Vagl bagn?» dumondla la femna. «Stupent,» surveanla per risposta. «Mosch,» gila l'otra a va anavant. Mo sco saschmarvegla la nossa tissunza, cugl tesser vut cunenea betg' ir ple. «Aha,» gila tier saseza, prend' ena guila ad entschev' a furar la tela quei ca la po. Igl va betga gi, scha veanla la femna, ch'era passada ain dad esch stiva a gi: «Mo tge fas qua?» «Mo gl'vut betg ir ple allora stora furar, forza ch'igl gida.» «Me tgala cun quei, igl va ussa schon puspè,» rispundla tschela a va giauador. La nossa tissunza sametta puspè, a propi, igl va.

L'otra era eba ena streia.

La streia sco tgaval.

Se Lohn er' ena streia, ca saveva safar da tgaval. Ella gneva lura da far gnir igl seas famegl sen que tgaval tuttanotg. Quels da Lohn vevan schon dagi betga safido dalla femna, tgappan ena notg igl tgaval ad enfearan el. L'oter gi vutla la femna nuta lavar. Igl famegl va sei a varda, tge ch'igl manchi, scha vezel la patruna agl litg cun sei fiers da tgaval sels pes a sels mans.

Il barlot da Funtanas.

Gio Funtanas, sut Mathon, hani ena notg via, ch'igl barlott tar-geva ena femna pils tgavels oragio pigl Munt, perquei ch'ella era ve- gnida megna tard.

Igl spirt agn Salvez.

Agn Salvez, davains Mathon, vesevin ple davigl adigna en um da notg, ca nava enturn a clamava: «Naua deia metter?» — Igl dueva easser egn, ca nava enturn suainter la mort, perquei ch'el veva rucagea en tearm. — Ena notg ch'el cloma puspe, rispunda egn, ca passa: «No' ca ti has pria.» Suainter da quegl ha nign ni via ni udia ple que spirt.

Igl spirt da Dargrans.

Sur Donath duevin avant blears onns ear ver da notg egn, ca nava d'en pro or ad aint, perquei ch'el veva rucagea en tearm.

Agl Bual da Mathon vesevin anqualgea da notg egn culs pes an en cuzér, mo el savevi perquei tutteгна ir dabot avunda a tamentar la gliat.

Il tirann da Farden.

Igl tirann da Farden hani davigl via ple ch'enea. En mat, ca nava a tarmagl, ha via el sper Farden, ch'el vev aint en tarment caput.

Er deni ver via ora Pazen, ca gl'e ena notg gnia egn sen en tgalval schimmel giâu ad alla veia ad aintase da Roffnetta, vei a Farden ad ainta segl «Bot git». Forza ca gl'era igl tyrann.

La streia da Magun.

Se Magun (aclas da Donath) hani blears via ena femna cun sei en tgapi melan, ca nava enturn, a perfin segl gi (dagis).

La Foppa da Donath.

Alla Foppa da Donath era da notg ear betga spass. Là duevan ir enturn femnas an alv ad ear giats ners.

Il Pessan.

Igl mender lia da strign eral igl «Pessan» davains Ziran. Qua hani schon blears via da tutta sorts, probavel ear perquei ca la furtga era betga daliensch.

Schon blears ch'en is tard agn notg cun tgavals per igl stradun, han strusch radetg anavant el, a perfin stuvia turnar hani enaparts.

a.

Egn dad Andeer nav' ain dil Pessan da notg cun ena piertga, ch'el veva cumpro sela fierà da Thusan. Aintantgea il Pessan hal stu-

via schar fugir la piertga giâu an en da ques nuegls sut veia. Cul e ia giâu, tgattel duas piertgas enstagl me egna. El schnima enzatge a prend'a va cun tuttas duas a tgea. L'oter gi cul va a nuegl, e me ena piertga ple agl zon.

b.

En um, ca passa da notg tard igl Pessan (quei e schon sto avant blear onns) veza cunenea dus umens, ca van a pér cun el. El va an-avant a varda puspe, scha vezel tschentg. Ena schnavur va ad el tras a tras. Cul varda puspe enturn, vezel dudesch dels, ca van cun el. El e rivo inta Pignia, sainza saver sco, cupetgia, sblich sco la mort aindad' esch e vean malsan dalla tema.

c.

Ena giuvna dad' Andeer veva stuvia gnir ena sera ora Ziran a drizzar or enzatge. Cul'ha samess sen veia d'ir an aint, erigl schon notg. Aintase la Furtga vezla sut la veia en terment um cun en caput ad en zilinder, ca va a per cun ella. Ella tema a cura anavaos a Ziran. La fala vegnir en um cun ella. Cugl passan que lia gil' ella: «Varda giolà, noca'l e.» Igl cumpagnun veza ear que um ner, mo gi: «Ach tge, quegl e nut, me via anavant.» Els passan nunmulastos.

Se Suransuns.

Se «Suransuns», quell' acla sur Rania, gnevin avant onns, gl' e betga schi gi, er nuta da mantaner pervaseders. Igl strign dueva easser liber agn que lia an maniera extraordinaria. La sera, culs famegls samettevan a durmir, navigl liber. Bold udevin schlamand, bold brigland a bold gnevigl fiers crappa encunter la tigia ad a nuegl. Ear hani via spirts tut en alv. Blears famegls han fatg tras me ena notg agn quell' acla. Ussa egl miglier.

Se Dros.

Sen Dros sur d'Andeer dev' ear easser strign. Blearasgea entschavvella la biestga da mesanotg a briglir. Cugl famegl nava a vurdar, era tut quiet, ad el catava nut.

Il Cloet da Lohn.

Il Cloet da Lohn scheva: «Igl strign e oziglgli schi fegn, ca se mez betga, scha sunt en striun ner betg.»

La vivra dil Bogn.

Gio gl'Bogn, tranter Andeer a Ziran vezin ozilgi tres tgeas, duas

novas ad ena fetg viglia. Sela paré dalla viglia era avant malagea sei ena vivra (drac). Cugl vevan biagea quella tgea, vevin cato cun da tgavar il fundamaint ena vivra, en sgarschevel limari, mazzo ella a malagea lur ella sela tgea. (Vivra = Viper.)

Bultgér.

Davigl era se Bultgêr, ils ple olts pros da culm da Mathon (2400 m), en tgamon. Quel udeva ad ena fameglia Durisch da Mathon. Gl' avust navin mintgonn sei a far fagn se Bultgêr. L'entiera fameglia veva plaz agl tgamon. La manadira mettevin an ena stalleta, ca era biageada vetier igl tgamon. Perfin las gaglegnas prendeven se Bultgêr. Da lez tains eran las spundas d'igl Runal anc pro da culm. Oz egl pastira, ad in veza anc me las veias viglias, ch'igl manavan giau igl fagn. Bultgêr e anc oz pro ga culm, mo darar enzatgi, ca seja là. Tgi sa quand gi ch'igl va, tochen gl' e alp?

Igl tgamon da Bultgêr e vegnia rut giau, la lena prida oragio Faschas a duvrada da biagear là igl tgamonet, ca stat anc oz.

Ena figlia digl Tieni Durisch turnava ena sera cugl targliun da Mathon se Bultgêr. Cunenea stattin ils bos eri a breglian. Ella olza igl tgea a veza en grand toc digl tschiel aviert. Quei ha duro en mument. Tge ca l'ha via plenavant, ha' la betga getg.

La zingra a Ziran.

Tra Ziran de avant onns easser passo ena zingra. Quella ha profetiso, ca Ziran vommi sut enea.

La streia da Lian.

Ena streia da Lian metteva sur igl paintg dils pizzocels a gneva, dantand ch'el luava, or segl Bot Git. Avanc ch' igl paintg ardeva, erla puspe anaint!

Ils scudaders da Pignia.

Tier en pur da Pignia vean en gi en um easter ad empear, sch'al vigli schar scuder el la si garnezia. «Pertge betg, scha ti fas enurden!» datel igl pur per risposta. Igl um easter va vei sela porta clavo a cloma ena massa numns cunaschaints. Subit vignin tuts ils clamos nanavant, van agn clavo ad entschevan a scuder la nunudida tgosà. Igl pover pur sa betga tge quei ha da muntar, sa tamainta a va se sur speier a sa penda.

Que um easter era sto quel cullas cornas, ca veva clamo ils seas.

Igl strign da Mulagn.

Egn da Lohn leva ear betga crer, ca las streias gnessan ensemel se Mulagn. Ena sera eni el ad ils seas cumpogns ear vegnis cugl ruschieni sellas streias a Mulagn. Igl noss cumpogn fa mentgir tut a va a tgea. «Quel lainsa schon far crer,» gini lura tschels l'egn tier l'oter. — Igl noss amitg veva la disa, d'ir gl' avust avant gis se culm a sa-jear. Ena daman e'l puspe avant gi sper igl Plan da Mulagn a seia, Cunenea odal aint agl plang sunand la geia. «Mo tge e quegl?» tragel. Ils tuns vignan ple a ple gits a ple a ple natier. «Quegl e las streias ca soltan!» datigl aint ad el an en mument. El fier a la folsch velà a cura cugl cuzér segl tgil quei ch'el po igl culm oragiau, pearda la cut, mo va anavant tochen gio Lohn. «Ussa cres bagn, ch'igl detti streias,» gini dus umens cun duas geias, ca vignan nanavant agl Plan da Mulagn.

La misteriusa dunnetta a Casti.

Davigl era tier nus dapertut gl' usit; da star la sera tranter stgir a cler ad ear, tochen gl' era tgir, agn stiva a manar da tutta sorts discurs. Ear gnevin blearas seras ensemel giuvan a vigl ord' en per tgeas an en stiva empo granda. Qua saseva giau, tgi segl banc la pegna (ils tats a las tatas), tgi sella pegna, tgi enturn la mesa a tgi sper las faneastras. Enqual um sastandev' or sen en banc a fimava la pipa. Ils vigls culs tgavels grischs raquintavan istorgias, ils giuvens gizzavan las ureglias a tarvlavan cun devoziun las badojas a fablas humoristicas, sco ear las tgosas seriusas, ch'in saveva udir qua. A dantand tgitavla la glegna davogl Piz la Tschera na a las stelas, miriadas, rievàn giau sela nossa tgeara vallada. Ad la devoziun nava sur vallada, sur ils golds, sur ils funds, rivava agn vischnanca a saschentava sco en anghel ord las regiuns dalla pasch agn stiva no' ch'ils carstans pus-saven a sa tenevan curturealla. Géa, quegl er' anc da tains vigl. Savessan nus po er anc sear aintamiez quella gliat robusta mo onesta a tarlar, sco els raquintan lur istorgias! — Oz e que usit ia giau, ad a nus stad me ple da tarlar, sco nos vigls dad' ussa raquintan dad el, a schas lagn far honor a nos vigls, scrivainsa sei lur getgas, per spindrar ellas digl ir a pearder. Spranza, cas gneien anc da salvar blearas!

Ella sera saseva antagio Casti ear ena famiglia tranter stgir a cler agn stiva. Qua zappagescha enzatge se per stgeala a vean na encunter gl' esch stiva. Gl' esch vean aviert; ad ena dunnetta viglia,

setga compara sburblatand. Ella vean aint agn stiva, gnanc vard' enturn, salida nign, tir' or ils calzers, sco sch'ella fuss datgea a va aintansensum la pegna sburblatand adign' anavant. La glietetta sa betga, tge crer, varda plagn marveglias sela dunnetta a seas manövers, mo antali nunpussevel, tge 'la gi, ner tge lungatg ca'l ha. La viglietta stad sela pegna sainza sa cumbergear per enzatgi ner enzatge. La gliet va a cloma en vaschegn. Quel vean, mo capescha ear betga la tgosa. En oter vean clamo, quel sa anc mains, en tearz riva ad aschei' anavant troca tut quels blers vaschegns da Casti en agn stiva. — La viglietta e sela pegna a sburblotta. — Els vardan sela misteriusa femnetta, terlan bagn segl sburblatem, emprovan d'entalir, mo adumbattem. Nign vut easser quel da plidintar la viglietta. Ena tschearta tema tign' anavos mintgegn. Tranter ils presaints e da quels ca san franzos, talian, tudestg, perfin russisch a ungarés, mo igl lungatg da la dunnetta sani nigns. Enaparts vignan perfin nanavant cun cudeschs ad enquiaran là sclarimaint sur la tgosa fatala. Tut gida nut. — La viglietta stat sela pegna a sburblotta, la gliet stat agn stiva a fa calenders tochen la daman. Cugl entschev' a far gis, veanla la viglietta giodla pegna sburblatand, tir' aint ils calzers sburblatnd a va giaudor sburblatand. En pér curaschus van suainter. Cun quei ch'igl veva do ena brisclotta da notg, sani ir suainter fastez pas per pas. Ils fastezs magnan aintaseda Sala ad encunter la val da Sutsessa. — La viglietta vevin pears ord igl îl. — Sen en bot fri daliensch den tschaingel tgalin ils fastezs cunenea. Giau alla val erla la misteriusa eastru betg' ida, an en' otra directiun ear betg. Scha'l era forz' ida sei all' aria? — Via ha nign ple ella.

Sculars dalla scola nera.

1.

En scular dalla scola nera, ch'e passo tra Schons, de ver getg, cur el ha via, ch'enzatgi ha tratg suainter en crap ad en glimari: «Per-tgè targes suainter crapp' ad als glimaris, igl dat tranter vus gliat, ch'in stuess trer suainter ple tgiensch crappa ca als glimaris.

2.

En calgér da Pazen gneva eneada aindà «Crusch», dafor Ziran, cun en scular dalla scola nera. Quel mussa vei sela Muntogna a gi agli calgér: «Scha la gliat da Schons savess, tge ch'igl fuss alla teara davenda Pazanangs toca segl Vizan, tgavassin suainter. A vus dunti

dentand igl cunsegl, da prender la Nadal notg tranter las 11 a las 12 vaschealla ad ir or noc' igl ual da Pazanangs. La schas gnir aint alla vaschealla ava, tocca as manageas, ch'igl segi vunda. Gir stges dentand nut oter ca: Uss' egl avunda.» Igl calger va a tgea, mo ha betga la curascha da far sco gl' scular dalla scola nera ha cunseglea.

Ussa ste qua!

Egn ca nava a tarmagl a vess bugent marido la matta, saveva betga sco dumandar. Mo basta, el va agn stiva, palenda la tgapeala veda ena guta a gi: «Ussa ste qua, cur ca vont, ta prendi.» La matta remarchescha: «Mo jau ta vi nut.» Igl giuven: «Mo jau ear betga te, jau ve me getg agli tgapeala.»

Quella ca veseva schliet.

Ena matta veseva schliet. Ella vess tuttegna bugient marido egn a leva betga schar gnir sesur el, scogl stess cun ella. La sera Daniev dev' el gnir a far bienman tier ella. Avanc' el vean, mett'l ena guila gio bass, mo varda pulit noca'l e. — Igl giuven vean. Mamma a feglia retshevan el fetg curtasevlamaing. Sela mesa spetgin las pettas, las uetgas, ena burretta paing ad en terment gutter rasoli. Schon avanca sametter davo la mesa sa bassla la giuvna, prend' enzatge seda bass a gi: «Mamma, qua e ena guila.» — Ellas vevan ear en giat, ca saglieva veiase per la mesa. Igl giat veva tgapo egn a steva pardert. Mo, o veh! La giuvna varda sela burra, tratga, ch'igl segi igl giat a tira ena pluntanada sen ella, ca la saglia sut la mesa. — Ach Dieus, ascheia vagl, c'un veza schliet.

Igl atsch lana.

En giuven veva duas agl tgea a saveva betga, quala prender. Als ses dubis val tier si mamma a dumonda leza per cunsegl. La mamma prend' en atsch fil, scumpegl' el pulit, dat el agli fegl a gi: «Va tier las tis muronzas cun que atsch, a quella ca ha la pazientga da scumpaglear or el enurden, prenda tei sainza quito.» Igl giuven va tier l'emprema a dat igl atsch. Ella emprova da far la lavur, mo pearda dalunga la pazientga, vean enfisa a gi: Quei e nunpussevel.» El te quia a va cugl atsch tier l'otra. Leza samett' ear. Igl va vess, mo ella emprova ad emprova cun granda pazienza a vean da plajear sei igl atsch. Igl giuven prend' ella ad ha ena stupenta dunna.

Mort e mort!

Ils vigls da Mathon raquintavan:

Ad en calger emparavin enea, sch'el segi capavel, da vigliar en mort sulet. «Avunda, mo vus stuess schar luvrar me speras.» La sera mettin en viv agn stiva sella sutga da bara sut igl parglegnel alv. Igl calgér sametta da buna viglia ved' la si lavur. Ena peaza va quei tut stupent sainza disturbi. Mo cunenea laschel igl mort dar giâu en bratsch gio digl banc. Igl calgér prend' igl seas martì, va vei a tira agli mort en per fridas gio pigl tgea. schand: «Mort e mort!» Igl mort era ussa mort, a nign ha stgia far anzatge cugl calgér.

Tuttas Duas!

En giuven, ca veva duas muronzas, savev' ear betga, quala prender. El empeara si mamma: «Savessi betga prender tuttas duas?» «Pernéada prend' egna, allura vezas scogl va,» rispundla leza. El marid' egna. Suainter en tains veanel tier si mamma: «Savessi betg ane ver miez da l'otra.

La muschna sper Mathon.

Davains Mathon, sela muschna da Sut-tgea de easser en spazziet, segl qual la nev mena po star. En sumigliant spazziet de ear easser agn vischnanca sper en clavo. Ena viglia da Tschuppegna veva getg ad egn da Mathon, ch'ella encanuschi ear que post a dat ad el igl cunsegl da metter sela muschna da Sut tgea la notg da Nadal tranter las 11 a las 12 en tochet tela da zeda melen a sper igl clavo en parglegnel alv, lura vezel, tge ch'igl detti. — Que tal ha betga gia la curascha da far, egl, oters ear betg, a suainter hani emblido la tgosa.

La plievgia d'or.

Se Annarosa (Narossa) de eneada ver pluvia ôr (aur). — En pastur tgirava en beal gi da stad la si muntanera sen l'alp da Narossa. Vei suainter miezgi venigl cunenea davó il Vizan na nivels stgirs ad entscheva a tunar a tgiamagear a dalunga ear a plover. Mo mirac! Enstagl ava crodan giâu ord dils nivels gross daguts d'ôr. Igl pastur stad a varda culla bucca avierta encunter tschiel a sto sa stupir surd la mirac. Sainza saver sco, prendel giâu la tgapeala a lascha plover aint agn quella, tocca ella e plagna. Mo aintan quegl odel scalinand las stgellas dalla biestgia, oda brigliand quella, vard' enturn a veza, sco l'entiera muntanera curra gio per l'alp cullas cuvas adretg sei ad il

tgea alla bassa. El emblida gl'ôr, metta sei la tgapeala a curra suainter alla biestga. Cul turna, agl calò da plover, ad el tgatta er nigns fastezs dad' or ple. — Sch'el vess tenia la tgapeala a scho ir la biestgia, vessel gia tutt igl or, ch'era alla tgapeala.

Il barlott.

Igl barlott vesevin davigl fri savens agn Schons. Quegl dueva easser ena cumpagneia da striuns a streias, ca sa rimnavan pigl blear da notg agn lias solos saltavan a faschevan da tutta sorts tempas.

Egn da Pazen ha via eneada igl barlott ora Veiasmalas. — Ei era sto ora Tusan cugl seas tgaval a turno per da notg an aint. Cul riva aign davains Runtgaglia, no ch'in va giâu a ve la Tarvartschegna, vezel sur la val vei en beal palantschia a sen quel il barlott, ca solta cun ena flotta music. El saglia gio d'igl tgar, va vei a sa posa sela latta digl stradun, per ver ple bagn, scogl vommi tier. El veza tranter ils saltunz blearas persunas cunaschaintas, entscheva a sa tamentar, saglia segl tgar a far curren igl tgaval, quei ch'el po. El riva enzaco a tgea, vean agn stiva, sainza saver gir en pled. Ils seas tgavels eran gnis alvs. Sis eandas hal stuvia star agl litg.

Quegl là e betga schi gi, ca egn da Donath ha via igl barlott da beal cler gis se Magun. El era sen gl'esch tigia, ch'igl e passo speras giâu, maschels a femnas. L'egn saglieva, l'oter fascheva isa-gritta, en tearz sturtscheva ils îls, insumma la cumpagneia digl giavel fascheva da tutta sorts tempas se per igl nos um. Mo el ha temia nut, a fatg ha nign enzatge ad el. Encunaschia hal tuttegna ils blears.

Da Tirolers.

Ils Tirolers duevan davigl easser tschipis! — En pur da Ferrera era sela Cresta a sajeva. Igl leva betga taglear, el saveva gizar, sco'l leva. Al vess prest fiers velà la folsch dalla malaviglia. Qua passa en Tiroler. «Mo tge manchigl, ca ti fas ena da quellas tscheras?» dumondel igl pur. Lez: «Igl taglia betg, jau se gizar sco vi, sa 'gl giavel, tge 'gl manca.» «De na quella folsch a la ver, scha jau se gidar.» Igl pur dat vei la folsch. Tschel prenda igl guaffen, tira davos na en rom larasch a gezza cun quel la folsch. «Ussa varda, scha la taglia, mo betga gezza ple,» gil agli pur, dand anavos la folsch. Lez capescha quei betga scogl soda, mo entscheva a sajea. Igl taglia famos, flott.

Igl Tiroler va sis veias, ad il pur seja anavant cun en plascher. Main-sanguard sacumblidel a gezza la folsch, a fitô erigl cugl tagliar bagn.

Il tochi.

Ena dunna veva mintga notg igl tochi a saveva entras quei mena durmir. Ella salamentava surd la fetg malempernevla tgosa encunter ena buna amitga. Leza gli scheva: «Prenda questa notg ena sigretta mulada bagn a la metta segl pez cugl tagliand engiau. La nossa dunna prenda la sera la sigretta agl litg a metta quella segl pez, mo cugl tagliand ansei. Ella sa durmainta a dorma fetg bagn. Mo la daman, culla sadeschda, schela la si amitga sen ella, morta, culla sigretta agl Brust. Da qua denvei mena sainta la dunna ple mai igl tochi.

NB. Gliat viglia, ca ha igl tochi, metta ancussa sela rusna dalla clav digl esch stiva en pulpier.

Las streias digl Plan d'Avulgias.

Igl Plan d'Avulgias é dafor Lohn. Gio sut e ena granda parè, ca va giau encunter igl Rhagn. Anc oz vezzin, ch'igl e enea rut giau en toc digl tschaingel. Sco quei e passo, raquint' igl seguaint. Sen en guis gi veva ena nozza da passar Rania. Las streias savevan quei. Ellas gnevan betga bagn culs nozzadurs ad encurevan me en occasiun da saver far enzatge digl mal als nozzadurs. Ellas han entschiet a purtar sei ava sed igl Rhagn, gi a notg. L'ava purtavin sei an satgs a sesevan sen gaglegnas. L'ava gneva fiersa tutta segl tschaingel, per lamgnear el. Sen que gi e la nozza passada. Strusch er 'la stada passada, scha el gnua giau igl grep. Per furtuna empo mengna tard, mengna tard entras quei, ca ena streia era gnida empo mengna tard cun l'ava.

La streia d'igl Plan da Crusch.

Ils mats da Lohn eran is ve Mathon a termagl. Enturn las 12 en els allura turnos envei. Or igl Plan da Crusch sper la fureala era fermada ena guolp. Egn leva taglear la corda, allura ha ella entschiet a trer brêgls. En oter ha getg da far liber la corda a schar ir ella, allura ha'la do dalla cua. Els han scho ir ella. Gl'aton e que mat, ca ha gia scho ir la gulp, ia gio Lian a fiera. Enturn Biasco h'al entupo ena dunnetta, ca e gnida na, salido el ad engraztgea ad el. Mo igl mat haveva mena via quella femna a encunascheva betg ella. La dunna ha

allura getg, ca ella vegi da d'engraztgear ad el per la veta, pertge ella era quella guolp lieada or igl Plan da Crusch, ca el haveva scho liber.

La guolp ainten Avers.

Eneada nava en catschadur per ir a tgatscha. A que catschadur va an en gold a vezza ena guolp nuada ved en pignol, ad el prenda gio la buis a leva sagittar la guolp, a la guolp sa platga gio bas a fa temporeias cullas tappas a mussa, ch'el de betg trer. Ad el sagitta betg a va vetier encunter la guolp a vut dasnuar. A la guolp dosta da schar dasnuar, ad el va cugl man agl satg a vean or cugl cunti, allura dat la dalla cua ad e leada, ad el va ve cugl cunti a taglia quella corda. La guolp savolva enturn a fa en anclegln ad ena ravarenztga agl catschadur a va.

Dalsez ons naven blears ve l'Italia culla biestga da vender, ad al catschadur va ear cun que ch'el veva da vender a riva aintagio a Bergamo. El passa sper ena granda tgea ve, ad ena femna ha aviert ena faneastra ad i cloma per num, ad el tgitta se a vezza qua ena femna. A la femna ha getg, tg'el de vagnir se qua tier ella, ad el gi tg'el stotgi dar uorden alla si biestga avant, allura vignal a vagnir. Ad el é gnia ain que cattier tier quella femna. La femna agl ha mes sella mesa da beber a da maglear ad i parvasia gio.

Allura ha la femna amparo, sch'el ancanuschi betg ella, ad el ha getg canun, mo ella ha getg ch'ella gli canuschi, ella se stada quella guolp, tg'era nuada veda que pignol. A sch'ella gnevi sagittada fuss 'la morta, a sch'el la dasnuava, schi vess'la anc stuia vagnir nuada ad ussa vegel taglia i liom, ad ussa se la deliberada, a, schi gi sco el stetti a qua de'l vurdar a gnir tier ella ella, detti la spesa.

Igl striun da Casti.

Igl Gioder sajeva ora Vals. Da miezgi ha la si dunna purto or marenda. Jau se allura betga sco, insumma durant la marenda han els entschiet a sabastgear. Planet leava igl Gioder sei e va or davor igl bot. Betga gi suainter vegn da là aint ena gulp an na a se per la dunna digl Gioder a stgarpa igl best cotschen an tant tocs, a va allura anor. Poc suainter gneva igl Gioder digl bot aint a vegn riand seper la si' dunna a ha fils cotschens als daints.

La streia da Casti.

En giuven da Mathon veva la spusa gio Casti. El nava savens a

tarmagl. Mintgea, cur ca el nava ansei, scheva la spusa, sen quella a quella sera setgel puspe vegnir. Mo sen ena tschearta sera vess ella mai getg da vegnir. Igl giuven ha tartgea, ch'igl savess easser enzatge betg enurden, e gia giâu ear sun quella sera. La tgea era tut serrada sei, barcuns a faneastras, tut serro, mo an stiva od' el bagliafand. La si spusa scheva gest alla mamma: «Daman earal i meas spus liorasei, a scha jau savess far ch'igl carschess nut agn que êr, scha fasschessi.» «Quei sas tei bagn far,» scheva la mamma. «Daman samidas tei an ena mir a vas orasei. Cur ca el fier' or gl'emprem pugn sem, scha emprovas da survegnir gl' emprem gran, ca dat sella teara.» Cui ca igl spus ha gia udia quei, e'l ia. La daman ha'l aro que êr, mo avant ca semnar, ha el mess en crap sensum igl satg, a gest ainten quei, ca el va agl satg, per fierer or gl'emprem pugn, vezz' el la mir, ad enstagl fierer or igl gran, fier' el igl crap a sturnescha la mir. Poc suainter e gnia la nova seda Casti, ca la si spusa segi morta.

En um, ca va agn sien a taglear giâu en lenn.

Quels da Lohn navan enea gio las Plancas a taglear lenna. Ora-sum en tschainghel era en lenn setg. En um leva ir vei a taglear giâu el, mo tschels han cunsagliaea, da schar star el, perquei ch'igl era mengnia privlus. Els en allura turnos anaint, mo da notg e tal um lavo, ha pria la sir, e ia or a tagliaea giâu igl lenn tut agn sien ad e pèr sadasto, cur ch'el e sto turno ad ha gia do aint la sir agl tschep.

Igl tgaval schimmel.

Quels da Patzen eran per ir gio Donath a tarmagl. Cur ch'i naven giâu sut Patzen, scha hani via en um sen en tgaval schimmel. Els en is suainter ad el, a cunenea er' el vei da l'otra vart sen il bot Cresta. Els en allura is gio Donath a tarmagl a cur ch'i en turnos, scha era en um sen las furealas ad els stgevan betga passar. Que tgaval schimmel gneva via savens.

Ti schmaladida zappa.

Igl era en giuven da Lohn, a da giuvenet er' el ia agn Tearatudestga. Suainter en per onns el turno a scheva, ch'el savess betga ple rumantsch. Enea er' el cun seas bab an en êr ad arrava, allura hal via ena zappa ad 'ha emparo: «Wie sagt man diesem Dinge da?» Igl bab ha getg nut. Igl figl e, cun curren gio per gl'êr gartagea cun en pe sen ena zappa, ainten quei saglia il moni sai agl tgea, a el gi: «Ti schmaladida zappa.»

Co in fascheva star davent las streias.

Ena femna nava mintga sera gio nuegl ad arder calzers vigls per far star davent las streias.

Ils bos strieas.

Ena mamma nava culla feglia gio nuegl. Il famegl era agl purseppen zuppò. El saveva, ca la mamma da quella mata fuss ena srteia. La mamma ha strischea culs mans sur igl dies or agls bos a ha getg: «Daman maglin betg.» La feglia ha allura emparo: «Co egl da far, ch'i maglian puspe.» «Agl e da strishear encunter i pel,» halla getg la mamma. Igl famegl é gnia or digl purseppen, cur ca tschellas eran davent ad ha strischea encunter i pel, ad ils bos eran betga ple strieas a han magliea l'otr' gi, sco schi fuss davanto nut.

Igl strign gio'gl trutg.

Egn gneva a tgavagl sed igl trutg, natiral da notg. El ha via ch'igl gneva en tschut encunter el. El ha pria igl tschut cun el segl tgaval ad e ia anavant. Cur ch'el era ia en toc, scha gil igl tschut: «Schi lientsch, sco tei has purto me, porti jau ear te.» Que um ha tgappò ena granda tema a ha fiers giâu i tschut ad e ia a tut puder, e gnia a tgea ch'el suava. A strusch ha'l gia sarò gl'esch tgea, scha'gl pitgea.

Igl mosel segl Piz Vizan.

Segl Piz Vizan egl anc en crap, ca de easser sto en mosel d'ena roda da mulegn, ca e gnia selà tras igl diluvi. (Natiral era quei avant en lenn. Cugl tains egl gnia a crap.)

Quels da Clugen vignan.

Casti a Clugen era avant en vaschinadi. Els vevan radunanzas ses Plans. Quels da Clugen gnevan adigna megna tard. Dentand durmevan quels da Casti a schevan: «Me stet anc empo, quels da Clugen vignan bagn.» A perquai gini anc oz, cur ch'in ha sien: «Quels da Clugen vignan.»

Igl Calandari.

Igl Calandari e en lai sen l'alp Annarosa, sei tranter la pizza Cugl vean por' ora gini, c'al bregli, ch'in odi liensch liensch entuorn. Da que lai vean raquinto ch'en mat, en pasturet veva sadurmento sella riva digl lai. Cur ch'el e sadasto, scha vevin las undas tratg aint el, ad el ha stuia najear.

Gl'on della muria granda.

Agl onn della muria gnevan quels, ca murevan sella muntogna, manos gio Ziran a sataros. Da Mathon giau gnevin manos cun en bov sen ena schliasa. Enea era egn ear ia cun ena tgiargia morts gio da Mathon. Cun dad ir, hal piars egn, a cur ch'els gnevan ansei era quel se Grosch a fimava la pippa.

La dunscheala digl casti Surseglias.

A que era ena dunscheala, ch'in vezzeva savens, cur ch'in passava. En giuven da Seglias ha emparo ella, sch'in gness betga da la spindrar, ca la durvass betga gnir ussa suainter la mort aqua. Allora ha ella getg: Bain glez vagnessin, scha egn vagness la sera a tantas e tantas uras a sasess qua sen en seassel sainza ruschanar en pled entocca la daman, scha fuss ella spindrada. Allora ha que giuven sadaclaro, ca el vigli schon vegnir. El e ia la sera da quellas uras sei noca tschella veva cumando, agl casti, ad el ha crido enturn en seassel en ring cun ena crida a getg, ca sur que ring aint vigni nign. Ad enturn measa notg ha'l udia spluntanar a far canera. A na encunter que ring en gnits da tuttas qualitats da thiers, ad el e sto tutta notg, tocc' el a managea, ch'igl fetschi cler da gis, allora hal udia la vusch digl seas cumpar, ca passava sei a parver, ca ha clamo: «Sche cumpar, veans ussa?» Ad el ha anc udia, ca'gl ha scalino la brainta sè dias. Allora gi el, sainza sapartartgear «ea». Allora hai do ena sclarinada agl costi a la dunscheala e vegnida nanavant tut stgavalada a ha getg, ch'igl ninzegi nut, ussa se'la pearsa, ad agl era puspe stgira notg.

L'alp devastada.

Là, noc' igl glatscher da Fianell s'extend' oz, degl enea easser sto en alp fetg fritgevla, sco l'alp Annarosa. Las vatgas devan fetg blear latg, ascheia ch'i vevan avunda da mulscher suainter man. Perquei e l'earva gnida smaladida, a sen quei l'alp devastada, ad oz e'la cuvertada digl glatscher da Fianell.

La Val di Lei.

La val di Lei de avant ear easser stada an possess dallas soras Anna a Rosa. Ils talianers vessan gia bugent ella. Els pretendevan, ch'ella fuss lur. Agl è gnia tier prozess. Qua ha en talianer mess teara or d'Italia als seas calzers ad angiro, ch'el stetti sen teara taliana, ad ascheia han ils talianers survagnia l'alp di Lei.

Igl Pader da Bolsarungas (sur Ferrera).

Se Bolsarungas steva en pader. El veva ena fantscheala. Quella ha gia en infant. El ha pria gl'infant a purto giau a fiers el giod'la punt las tgeas. Suainter vasevin digna i pader, ca sapusava ved ena tschetga ad udeva cridand gl' infant.

La sala agl gold.

Egn nava ena daman avant ca far gis segl Lavanzuc. Cunenea odel enturn el suandand a givland, ad el veza dallas varts oltas faneastras a grandas cazzolas. El sacatava an ena sala a pér sei sut ils pros da Lavanzuc e'l gnia or or da quella sala.

Igl tgaval fier.

I gneva via egn sen en tgaval fier cugl tgea sut bratsch, a quel passava mintga notg tal a tal lia. Ain que lia egl sto gnia biagea ena tgea, mo quel digl tgaval fier saglieva sur la tgea or.

Quel cugl schierl.

Mintgatant gnevi via egn, ca nava cun en schierl sei an ena tigia. Gl' esch da quella tigia e sto gnia mido, mo el nava sei tuttegna toccan vetier gl'esch a turnava.

Igl tgaval se Dros.

Se Dros er' egn ain furma da tgaval, anzumma ena olma, ca veva nign pos suainter la si mort. Ils paders han cungiro el. Els han pria ena buttiglia, ad igl tgaval currega adigna vei e na, planet el saglia cun en grand plunt vei alla butteglia, allura hani stupo la butteglia.

La cuva bargalida.

En delinquent gneva suainter la si mort via sco en giat cun cuva bargalida. El gneva via davains la Punt Crap. Enea passava egn,

cun ena manadira a vaseva gest, ch'igl giat della cuva bargalida gneva suainter. El leva metter or veia, mo el era gnia megna tard, ad il giat e saglia sur el alla manadira or ad ia anavant.

Pertge e la notg qua.

Egn ha antupo en untgir ora gio la cuva. Gl'untgir ha amparo el, sch'el setgi, pertge ca la notg seji fatga. Tschel ha getg: «Per me a per te a par tgi ca la dovra.» Gl'untgir gi: «Migler has fatg da gir a scheia, sch'ti vesti getg per ruarsar, scha navi mal a man cun te.

Las filieras da Bagnusch.

Se Bagnusch eri duas filieras, ca filavan adigna, ad enea ear la dumengia. Cur ch'i eran la dumengia vedi filar, ha la stuppa tgappo fia, a tut e ia sei an flomma.

Igl cot digls tujs.

Ora sei ancunter ils tujs egl passo en um, gest ch'en cot veva raso or tocs d'or a daner sco sen en parglegnel. Cur ch'i cot ha via tschel, ha'l sgaro vei ancunter i um en miglatget. Agl um ha santia, ca quei segi per el. El prenda mo cun prender stendel or i man anc par prender da ple, da quei ch'era betga sia. Sen quei saglia igl cot vei a gli tgeava or ils îls.

Igl scazzi agl iert digl pader.

Egn arrava gio'gl iert digl pader. Igl arrader ha gia tgappo aint alla manetscha d'en parlet cun aint en scazzi, ad ils bos pudevan betga trer. Il pur ha getg: «Ussa na a nundadia.» Ad ils bos han pudia trer. Sch'el vess getg: «Na cugl giavel,» scha fussel gnia or i parlet cun aint i scazzi.

L'avagna d'or agl Crun da Punteglia.

Or i Crun da Punteglia de mintga tschient onns najear or d'ena fessaglia dalla parè ena avagna d'or, tgi naja gio ad agl Ragn. Egn se enea passo gest ca la gneva da là giau. El saveva betga no metter ner schar ir aint quella avagna d'or. Qua hal tratg or en stifel a scho ir ainlà.

Egn ca taglia lenna ve Bruis.

La nadal notg gneva a digna udia egn, ca taglieva lenna ve Bruis (visavi a Ferrera).

Gl' untgir da Bunschieras.

La nadal notg gneva digna udia egn, ca taglieva lenna ve Bunschieras ainta giâu Tgeaticun. La gnevi ple tess. El samida an ena cula d'or a sacluzza da là giâu, per rivar giâu ple dabot.

Igl vadi digl malatsch.

A Farrera hani gia mazzo en vadi, ca veva i malatsch. En calun era tut ner. Agl e gnia decis dad arder que calun. I han mess el an ena pegna a saro sei ella di tut. Ain stiva era gnia ansemmel fri blear gliat, per spitgear giâu, tge ch'i dess. Cunenea al saviert gl' esch, ad en tarment tgea ha vurdo aint cun ils da fia. Tut era ain granda tema. Igl tgea ha saro gl'esch ad e ia. Ma agl è betg ia gi, scha e! gnia anc enea cus seas ils da fia a culla cua giâu a sut aint. Ad ascheia per la tearza gea. La tearz' ea el ia, a cu'l è betga turno ple eniis or ad arviert la pegna. Suianter e ena dunna gnida agl' litg a stada strubtgeada per si veta.

La zearp cun cresta.

Avant passavi blear tirolers tras la val Ferrera, a quels savevan da tutta sorts artifizis. Quels da Ferrera vevan getg ad egn da quels, ch'el dess cungirar las zearps. El ha emparo, schi segi ear tranter da quellas cun cresta. Els han getg, ch'els vejen mena via. Per cungirar vevel fatg en grand fia. Allora saglievin las zearps vei ad ain que fia. Cunenea hal via, tgi gnev egna cun cresta, ad el ha getg: «Cu me egl fito.» Aint quei saglia la zearp vei a tras el ad agl fia, a tuts dus en stos fitos.

La zearp alva.

Enea gnevan dus lavuraints or d'Avers. Els han an en plan samess giâu a pusso. Egn veva mess la siir lada segl dies sut i tschopp a samess an vainter. Qua ela gnida la zearp alva. Ella ha saulzo agl lêt a saglida giâu per saglir tragl dies a gartegia gest sella siir lada. La siir sa fenda, ad ella vean spatatschada.

Igl tganet da Starlera.

Agl era en um sulet se Starlera cun en tganet. Na ancunter sera hal i tganet entschiet a sgarparegear a far canera, toccan tschel i ha scho ir or da faneastra. Igl tganet e ia ancunter gl'um, ca era per gnir aint a mazzar tschel. Tschel è allura ia or tigia ad hà clamo vei agl

umet, schel segi en galantum, dejel dar pled. Que um ha betga do plei, allura hal scho ir i tgan cun el. Al ha stuia ir adigna anavos ed adigna anavos toccan en toc davent da la tigia. A cur tschel é sto gnia tgappo, enea hal cunfesso, ca tanta tema sco da que tganet vegel anc gia da nign.

Igl giuven curaschus sen Starlera.

En giuven da Starlera nava gio d'Andeer a turnava da cler glegna. Or noca la punt da S. Martin, naua la veia vean suraint, e'l sto eri a vurdo giâu encunter i Rhagn ad ha via là las streias, ca saltavan. El prenda sei en crap a fiera giâu a tucca egna allas costas, ch'ella dat en sgiarp. Allura el ia anavant toccan sen Starlera. La hal antschiet a far tschagna. El ha mess aint paintg alla padeala, ad i paintg ha antschiet a sbrinzlar nunudia. El ha smino, ch'i paintg savess easser striano, ad ha getg: A glez questa sera mi gnis anc betga mestras ad ha mess aint oter paintg a fatg tschagnia a tschano ad è allura ia a litg. Planet hal udia sut la faneastra: Sch'ti has la curascha da gnir or a vurdar or da faneastra, scha vean i ple grand toc da tè betg easser ple grand ch'en ris. El ha anc gia la curascha dad ir or a vurdar tragl veder, mo la faneastra hal betga stgia earver.

Igl giat segl esch nuegl.

Enea era egn ch'era famegl, a cul mulscheva gneva adigna en giat segl esch nuegl, regularmeng mintga sera. A quei è curdo sei agl famegl, ca anzatge stotgigl bunameng easser. Ena sera hal pria ena sigretta sut i tschopp. Cul ha gia muls e'l gnia da manevel digl giat a do egna culla sigretta a taglia giâu ena tappa. Allura el ia sen tgea cugl fatg. A la patruna, ch'era schiglio adigna là, era quella sera nagliur d'enturn. El ha emparo i patrùn, noca la patruna segi. Mo lezza segi segl litg a vegi giâu en man, hal getg i patrùn. Sen quei hal getg i famegl d'i pajear or ad e ia.

La sanadat.

La sanadat era ena pintga pintga dunnetta, ca passava d'ena vischnanca ain l'otra. La steva adigna tigls madems sur notg a veva ain pintg satgets speztgias da vender. Mo quella gliat veva grand respect dad ella, pertge ella sburblattava adigna anavant. Cur ch'ella e

ida, ha'la gia scho davos en giat. La gianira fascheva tarmagls cun el. I mettevan el an ena tgolscha ner sut en vaschi. La sera, cur ch'i tat nava gio nuegl, scha èl cuneneada gnia an ena nunudida anguscha a suainter e carpo giau tut la biestga toccan sen ena vatga. Cur quella dunna è allura gnida l'otr' ea, hani fatg anguerz, ca suainter ca ella segi stada qua, vegin gia granda disfurtuna. Mo la dunnetta ha getg, ch'ella vegi via tut, tge ch'i vegian fatg cugl giat, mo ussa vignin puspe a ver fortuna, ad i è ear sto la verdat.

Igl mascun.

En um salamantava, ca la si dunna segi adigna sco morta agl litg a ca el odi da notg ena tschearta bisada, sco d'en mascun. En oter ha getg ad el, ch'el degi me stupar sei tut las rusnas ain spejer ad ear la rusna la clav. El ha fatg quei, a la daman stada morta agl litg.

Praulas

Hans Narr.

Igl Hans narr era en nunudia schleat carstgan ca engulava ear, noc' e saveva à ca veva ear anc aint oters fears digl giavel agl tgea. Cur ca si mamma è morta, hal pria ella a mess giau a miez la veia sen ena sutga, a i farirell sper ella a do i gugliogn aintaman, tut sco sch'ella filas. Ella filava schiglio adigna giau avant tgea sella veia, ad ils davos onns udevla a vezzeva schliet. El e allura ia sei sen faneastra, per vurdar, scha enzatgi gness. Plansia egl vegnia egn cun en tgar fagn, a quel ha via, ca la viglia era là amiez la veia a filava ad ha clamo, ca la degi fugir ord veia. La povra viglia udeva aber nut a saveva betga fugir, a cur ch'el e rivo ple datier cugl tgar fagn a 'la leva betg ir davent, hal do egna cun en fest ch'ella e dada giod' la sutga. Cur ch'igl fegl ha via quei, el curria giau ad or tgea cun ramurs e faranturs sper que um a getg, ch'el vegi mazzo la si mamma ad è curia a tgisar el tier la dertgira. Igl pur ha allura fatg visitar la viglia, ad i han cato or, ch'ella era morta avant, ch'igl pur era gnia tier ella, a la gliat e gnida sesur ch'igl era sto me ena tempa digl Hans narr, a tut ha tartgea ch'i vegen uss' avunda digl Hans narr ad han sapartartgea, ch'igl miglier segi, da metter el an en satg ad ir or dafor la vischnauncha ad igl fierer agl lai. Sen tal a tal gi hanipria el e mess an en satg ad il satg sen